

ΝΕΟΚΛΗ ΣΑΡΡΗ

**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΕΣ ΕΠΗΝΟΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΜΕΤΡΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ**

ΝΕΟΚΛΗ ΣΑΡΡΗ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΕΣ ΕΠΗΝΟΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΜΕΤΡΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ

Διαιώνιος ο Ἀριστοτέλης και γι' αυτό πάντοτε σύγχρονος, οφείλει την ιδιότητα του ἀγέραστου στη σύσταση της ανθρωπολογικής του θεώρησης.

Ὁ Ἀριστοτελικός ἄνθρωπος είναι ὁ συνολικός ἄνθρωπος πού ἀντιμετωπίζει τό κύριο πρόβλημα της προσαρμογῆς του. Καί ὅταν ἀναφερόμαστε στην προσαρμογή, ἐννοοῦμε δυό πράγματα: τήν φίλιωση μέ τό περιβάλλον του τό φυσικό ἀπό τήν μιά και τό κοινωνικό ἀπό τήν ἄλλη. Ἔτσι, ιστορικά, ὁ ἄνθρωπος ἀπό τήν ἐμφάνισή του, ἀγωνίστηκε ὄχι μονάχα γιά νά κορέσει τήν πείνα και τήν δίψα του, γιά νά στεγαστεῖ και γιά νά αἰστανθῆ ἀσφαλῆς, παλέοντας πρὸς τόν σκοπό αυτό μέ τά στοιχεῖα της φύσης, προσπαθώντας νά καταβάλει τά διάφορα ζῶα και νά καθυποτάξει τούς γεωγραφικούς παράγοντες, ἀλλά ἀγωνίστηκε τόν συνάνθρωπό του ἢ και ὀλόκληρη τήν κοινωνία. Γι' αυτό τόν λόγο, κατά τίς προδιαγραφές του Ἀριστοτέλη ὁ ἄνθρωπος σάν μόνο ζῶο «φύσει ἡμερον»¹ και «ἔλλογον»² και «βουλευτικόν»³ είναι ταυτόχρονα «πολιτικό»⁴, «κοινωνικό» και «οἰκονομικό»⁵. Καί γιά νά ἐπιτελέσει ἀκριβῶς αυτό τό τρίπτυχο της ἀποστολής του μέ στόχο τήν παραπάνω κάλυψη τῶν διμέτωπων ἀναγκῶν του, είναι κατ' ἐξοχή «συνδυαστικός»⁶ και «ἐπιστήμης δεκτικός»⁷.

Ὅλες τίς ἱκανότητές του ὁ ἄνθρωπος, τό σύνολο της δημιουργικής του δυνατότητας ἀνάλωσε στην ἐναγώνια προσπάθεια νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τό

---

1. Ἀριστοτέλης: Τόπικῶν Ε 130α 26

2. Ἀριστοτέλης: Πολιτικά 1253α 10, 1332β 4

3. Ἀριστοτέλης: Περὶ τά Ζῶα ἱστορίαι .488β 24

4. Ἀριστοτέλης: Πολιτικά 1253α 2, 1278β 19

5. Ἀριστοτέλης: Ἠθικά Εὐδήμεια 1242α 43

6. Ἀριστοτέλης: Ἠθικά Νικομάχεια 1162 17

7. Ἀριστοτέλης: Τοπικῶν Ε 132α 20, 133α 22

ἄχθος τῶν βιωτικῶν του ἀναγκῶν καί νά ἀναχτήσῃ τήν ἐλευθερία του πού νοεῖται σάν ἡ ἀκώλυτη ἄσκηση τῆς γνώσης, τῆς φρόνησης δηλαδή καί κατά συνέπεια τῆς ἐπιστήμης.

«σχεδόν γάρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων καί πρός ραστώνην καί διαγωγὴν ἢ... φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι... ἀλλ'... ἄνθρωπος ἐλεύθερος ὁ ἑαυτοῦ ἔνεκα καί μὴ ἄλλου ὦν... καί (ἡ ἐπιστήμη) μόνη ἐλευθέρα οὔσα τῶν ἐπιστημῶν μόνη γάρ αὐτὴ ἑαυτῆς ἔνεκεν ἐστίν...»⁸.

Μιά φανερὴ συνέπεια τῆς στοχοθεσίας αὐτῆς τοῦ ἀνθρώπου ἦταν ἡ σύμφυτη ἀναζήτηση ὄντων στά ὁποία νά ἀναθέσῃ τήν θεραπεία τῶν ἀναγκῶν του ἐπωφελοῦμενος ἀπό τήν *δημιουργική των ἰσχύ⁹*, οἰκειοποιούμενος ἢ καί σφετεριζόμενος αὐτή, κατά τήν βούλησή του.

Ἄν κυριαρχεῖ στήν ἐπιφάνεια τούτη ἡ καθαρὰ *οἰκονομική* ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου δέν σημαίνει ὅτι δεοντικά θά πρέπει νά συγχέεται μέ ἄλλες μυχιότερες πτυχές τῆς σύστασής του, ὅπως εἶναι ἡ *πολιτική* καί ἡ *κοινωνική*. Πόσο μᾶλλον νά διεκδικεῖ τήν κινητήρια τῶν λοιπῶν πρωτοεδρία.

Μολοντοῦτο, ἡ σύγκριση πού προέρχεται ἀπό τήν ἀνθρώπινη ἐπιθυμία γιά μετάθεση τοῦ ἔργου πού συνεπάγεται ἡ βιωτικὴ ἐνασχόληση, ἔχει βαθύτερα καί γενικώτερα ἀποτελέσματα, ὅπως καί ρίζες πού ἐκτείνονται πολύ μακρὰ. Ἡ ζήτηση *βοηθητικῶν ἐγώ¹⁰*, *στερημένων αὐθρορμησίας¹¹*, γιά ἀντληση ἀπό αὐτά τόσης δημιουργικότητας, ὅση εἶναι ἐπιθυμητή, ἀνατρέχει στήν βρεφικὴ ἡλικία. Καί σημαδεύει, κάτω ἀπό τό ἰσχύον - τουλάχιστον καθεστῶς κοινωνικοποίησης (SOCIALISATION) ἢ τῆς παιδείας (CULTURE), πέρα ἀπό ἓνα σημεῖο, ἀνεπανόρθωτα τό ἄτομο. Τό ὄριο τῆς διεργασίας πού ἐκτίθεται ἀναφέρεται στό ὅτι μαζί μέ τήν φαλκίδευση τῆς δημιουργικότητας πού καλλιεργεῖται στόν ἄνθρωπο, τοῦ διδάσκεται καί ὁ φόβος ἀπό τήν αὐθρορμησία. Τό ἀποτέλεσμα ὅμως τῆς παιδευτικῆς αὐτῆς πρόβασης εἶναι ἀπογοητευτικό, δεδομένου ὅτι ὅλες οἱ προσπάθειές του παραμένουν στό πρῶτο στάδιο, λήγουν δηλαδή ἐκεῖ ὅπου ἀρχίζει ἡ κύρια ἀποστολή τοῦ ἀνθρώπου, στήν κάλυψη – ἢ καί ὑπερκάλυψη – καί ἄρα ψευδοκάλυψη τῶν ὅπωςδήποτε πιεστικῶν καί τρεχουσῶν ἀναγκῶν του. Ἡ «*ραστώνη*» ὅμως γίνεται αὐτοσκοπός. Ἡ φρόνηση ὑποτάσσεται σ' αὐτήν

8. Ἀριστοτέλης: Μετά τά Φυσικά 982b 28-33

9. Moreno Jacob, «Who shall Survive? - Foundations on sociometry, group psychotherapy and sociodrama»² Beacon House, New York, 1953, σελ. 47-48

10. Moreno, Jacob, L: «Psychothérapie de groupe et psychodrame» Γαλλ. μετάφρ. ἐκδ. Les classiques des sciences humaines, RETZ, Paris 1975 σελ. 74

11. Moreko, Jacob: L: «The Theater on Spontaneity» Beacon House New York 1947 σελ. 59 τοῦ ἴδιου: Who shall Survive» σελ. 34-48 τοῦ ἴδιου «Fondements de la sociométrie», γαλλ. μετάφρ. I.I. Ἐκδ. P.U.F. Paris 1954 σελ. 20

ὅπως καί ἡ ἐπιστήμη. Ἔτσι, οὔτε ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἐλεύθερος, οὔτε ἡ ἐπιστήμη.

Ἄν μελετήσει κανείς ἀπ' αὐτό τό πρίσμα τόν ἄνθρωπο, θά διαπιστώσει ὅλες τίς προσπάθειές του νά κατατείνουν στήν ἀπόκτηση *βοηθητικῶν ἐγῶ* καί μόνον. Καί τήν συμπεριφορά ἀπέναντι στήν Φύση καί τόν συνάνθρωπό του νά μὴν διαφέρει ἀπό τήν συμπεριφορά τοῦ Θεοῦ κατέναντί του. Ὅπως ὁ Θεός *«δοκεῖ τῶν αἰτίων πᾶσιν εἶναι καί ἀρχή τις»*¹², ἔτσι κι αὐτός. Χρησιμοποιοεῖ τήν φύση ὀλόκληρη γιά βοηθητικά ἐρείσματα. Ἄποκτᾶ παιδιά καί ζητεῖ ἀπ' αὐτά νά τόν δοξάσουν, ὅπως ὁ Θεός ἀπ' αὐτόν. Καί ὅταν ἀπογοητευθῆ ἀπό τά βιολογικά του παιδιά προσφεύγει στά τεχνητά. Ἄναζητεῖ στήν *«τέχνην»* ὅτι δέν ἐπέτυχε μέ τήν *«ὁμοειδή»* του ἀναπαραγωγή, μιά καί αὐτή *«μιμεῖται τήν φύσιν»*¹³ καί ἐπιτελεῖ *«ἃ ἡ φύσις ἀδυνατεῖ ἀπεργάσασθαι»*¹⁴. Ἐπιστρατεύει τόν λόγο του ἐφόσο εἶναι ἡ *«τέχνη ἕξις τις μετά λόγου ποιητική»*¹⁵, γιά νά καταστήσει ὄργανα αὐτόματα - ἀποψιλωμένα πάει νά πεί αὐθορμησίας - πού νά δουλεύουν γιά τόν ἴδιο. Ἡ δουλική του φύση¹⁶ τόν παρωθεῖ στήν συντήρηση καί τήν κατασκευή δούλων.

Οἱ ἀπόψεις τοῦ Ἄριστοτέλη πού σχετίζονται μέ τήν δουλεία ἀποκαλύπτουν κρουστή τήν θεώρηση πού ἔχουμε μέχρι τώρα ἐκθέσει. Ὁ ἴδιος φαίνεται νά μὴ διαφωνεῖ στή βάση τοῦ ἀνεπίτρεπτου τῆς ἀνθρώπινης δουλείας, καθ' ὅτι:

*«παρά φύσιν τό δεσπόζειν, νόμῳ γάρ τόν μὲν δοῦλον εἶναι τόν δ' ἐλεύθερον, φύσει δ' οὐδέν διαφέρει, διότι οὐδέ δίκαιον, βίαιον γάρ»*¹⁷.

Ἡ θεσμοποιημένη ὁμως ἀπό τόν Ἄριστοτέλη δουλεία ὀφείλεται στό ὅτι ὁ ἴδιος ἀποβλέπει στόν ἐλεύθερο ἄνθρωπο, τόν ἀπαλλαγμένο ἀπό τίς τύρβες τῆς καθημερινῆς βιωσιμότητας. Γιατί:

*«ἄνευ τῶν ἀναγκαίων ἀδύνατον καί ζῆν (καί εὖ ζῆν) ὥσπερ δέ ταῖς ὀρισμέναις τέχναις ἀγκαῖον ἄν εἶη ὑπάρχειν τά οἰκεῖα ὄργανα εἰ μέλλει ἀποτελεσθήσασθαι τό ἔργον, οὔτω καί τῷ οἰκονομικῷ, τῶν δέ ὀργάνων τά μὲν ἄψυχα τά δέ ἔμψυχα (οἶον τῷ κυβερνήτῃ ὁ μὲν οἶαξ ἄψυχο ὁ δέ πρωρεύς ἔμψυχον, ὁ γάρ ὑπηρέτης ἐν ὄργανον εἶδει ταῖς τέχναις ἐστίν) οὔτω καί τό κτῆμα ὄργανον πρός ζωὴν καί ἡ κτῆσις πλῆθος ὀργάνων ἐστί, καί ὁ δοῦλος κτῆμα τι ἔμψυχον. Καί ὥσπερ ὄργανον πρό ὀργάνων πᾶς ὑπηρέτης»*¹⁸.

12. Ἄριστοτέλης: Μετά τά Φυσικά 983a 8-9

13. Ἄριστοτέλης: Φυσική ἀκρόασις 194a 21

14. Ἄριστοτέλης: Φυσική ἀκρόασις 199a 15

15. Ἄριστοτέλης: Ἠθικά Νικομάχεια 1140a 23

16. Ἄριστοτέλης: Μετά τά Φυσικά 986b27-34

17. Ἄριστοτέλης: Πολιτικά 1253b 27-34

18. Ἄριστοτέλης: Πολιτικά 1253b20-22

Συμπερασματικά:

«Ὁ ... δοῦλος ἔμψυχον ὄργανον, τό δέ ὄργανον ἄψυχος δοῦλος».

Κατάδηλο λοιπόν ὅτι ἀναζητεῖ τὰ βοηθητικά ἐγώ, δίχως ἢ μέ ἐλεγχόμενη τήν αὐθορμησία ἀπό τὰ ὁποῖα νά ἀντλεῖ ὁ ἄνθρωπος τό ἀναγκαῖο γι' αὐτόν ἔργο, ὥστε ἐλεύθερος νά εἶναι γιά νά «πολιτεύεται» καί νά «φιλοσοφεῖ»¹⁹.

Ἄν ὁ «δοῦλος» - τό βοηθητικό ἐγώ - εἶναι ἄνθρωπος, τοῦτο ὀφείλεται ἀποκλειστικά καί μόνο σέ ἀναπόδραστες συγκυρίες τῆς ἐποχῆς ἀπό τήν μιά καί στήν ἰδιαιτερότητα τῆς φύσης τῶν «δούλων».

Ἄναφορικά πρὸς τήν ἐποχή, ἡ τεχνολογία δέν ἔχει ἀναπτυχθεῖ σέ βαθμό πού τό «ἄψυχον ὄργανο - βοηθητικό ἐγώ» νά ὑποκαταστήσει τό ἔμψυχο. Διαφορετικά καμιά ἀναγκαιότητα δέν θά ἐπέβαλε τήν ἀνθρώπινη δουλεία:

«εἰ γάρ ἡδύνατο ἕκαστον τῶν ὀργάνων κελευσθέν ἢ προαισθανόμενον ἀποτελεῖν τό αὐτοῦ ἔργον, ὥσπερ τὰ Δαιδάλου φασίν ἢ τοὺς τοῦ Ἡφαίστου τρίποδας, οὓς φησίν ὁ ποιητής αὐτομάτους ἐκισθάριζεν, οὐδέν θά ἔδει οὔτε τοῖς ἀρχιτέκτοσιν ὑπηρετῶν οὔτε τοῖς δεσπόταις δούλων»²⁰.

Ἄπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ προδιαγραφή τοῦ «δούλου» ἀπό τόν Ἄριστοτέλη πού συμπορεύεται στόν στοχασμό τοῦ θέματος τῶν συγκαιριανῶν του²¹, κατατείνει στήν ἀνάπτυξη ἑνός ὄντος ἀποσιλωμένου κατά τό δυνατὸ αὐθορμησίας ἢ μέ ἐλεγχόμενη τήν αὐθορμησία του ἀπό ἄλλον, τόν «κύριον» ἢ τόν «δεσπότη» καί μέ ταγμένη τήν δημιουργικότητά του στίς ὑπηρεσίες τούτου²². Ὅπως ἤδη ἔχουμε δεῖ, ὁ δοῦλος ἀποτελεῖ κτῆμα-ὄργανο, τοῦ κυρίου, ξεχωριστό ἀπ' αὐτό, ἀλλά παράρτημά του, ὀλοκλήρωση μέ ἄλλη ἔκφραση τῆς προσωπικότητάς του. Ἔτσι ἀκριβῶς, ὁ φύσει δοῦλος σάν βοηθητικό ἐγώ ἀλλά καί σάν ἀναγκαῖο συμπλήρωμα τοῦ ἐλευθερωμένου ἀπό τήν δυναστεία τῶν οἰκονομικῶν ἀναγκῶν ἀνθρώπου, ἀποτελεῖ:

«ὁ δυνάμενος ἄλλου... (διό καί ἄλλου ἐστίν) καί ὁ κοινωνῶν λόγου τοσοῦτον ὅσον αἰσθάνεσθαι (δηλαδή ἔχοντας δημιουργικότητα) ἀλλά μὴ ἔχει (δηλαδή αὐθορμησία) τὰ γάρ ζῶα αἰσθανόμενα ἀλλά παθήμασιν (δηλαδή ἀναγκαστικά) ὑπηρετεῖν»²³.

19. Ἄριστοτέλης: Πολιτικά 1255b37

20. Ἄριστοτέλης: Πολιτικά 1253b34-39

21. Βλ. Πλάτωνος: Νόμοι 709-710

22. Ἄριστοτέλης: Πολιτικά 1255b 12-13. Ἡ μὴ αὐτοτέλεια τοῦ δούλου σέ ἀντίθεση πρὸς τόν κύριο φαίνεται καί ἀπό τό ὅτι «τοῦ δούλου δεσπότης μόνον, ἐκείνου δ' οὐκ ἐστίν ὁ δοῦλος οὐ μόνον δεσπότης δοῦλος ἐστίν, ἀλλά καί ὅλως ἐκείνου» ὅπ. παραπ. 1254a 11-13

23. Ἄριστοτέλης: Πολιτικά 1254b 21-24. Ἡ διάκριση ὅμως αὐτὴ φαίνεται νά ἔχει μικρὴ μόνο σημασία. «Καί ἡ χρεία δέ παραλάττει μικρόν ἢ γάρ πρὸς τ' ἀναγκαῖα τῶ σώματι βοήθεια γίνεται παρ' ἀμφοῖν, παρά τε δούλων καί παρά τῶν ἡμέρων ζώων» ὅπ. παραπ. 1254b 25-27

Κατά συνέπεια και υποθετικά ο «δοῦλος» ἐνσυνείδητα πλέον θά πρέπει νά ἀνήκει στόν κύριο φορέα τῆς ἐλεύθερης προσωπικότητας πού συμπληρώνει. Τοῦτο σχετίζεται πρός τήν ιδιότητα πού ἔχει:

«ὁ γάρ μή αὐτοῦ φύσει ἀλλ' ἄλλου ἀνθρώπου ὢν, οὗτος φύσει δοῦλος ἐστίν, ἄλλου δ' ἐστίν ἄνθρωπος ὅς ἂν κτῆμα ἢ ἄνθρωπος ὢν, κτῆμα δέ πρακτικόν καί χωριστόν»²⁴.

Ὡστόσο, ἐπειδή «διαφέρει ἡ ποιήσις καί ἡ πρᾶξις», δηλαδή ἡ ἔμμεση δημιουργική παραγωγή ἐμπραγμάτων ἀγαθῶν ἀπό τήν ἄμεση πρακτική χρησιμοποίησή του, ὅπως διαφέρουν τά ἀγαθά γενικά ἀπό τίς ὑπηρεσίες καί ἐπειδή ὁ ἀνθρώπινος «βίος πρᾶξις οὐ ποιήσις ἐστίν», ὁ δοῦλος (ὑπηρετήτης) τῶν πρός «τὴν πρᾶξιν εἶναι»²⁵. Γι' αὐτό ἄλλωστε ἀποτελεῖ καί κτῆμα, γι' αὐτό καί ἀνήκει, σύμφωνα πρός ὅ,τι προείπαμε στόν κύριο φορέα τῆς προσωπικότητας συμπληρώνοντάς τον. Καί εἶναι κτῆμα γιατί κατά τήν Ἀριστοτελική πάντοτε διευκρίνιση:

«τά μέν λεγόμενα ὄργανα ποιητικά ὄργανα ἐστί, τό δέ κτῆμα πρακτικόν»²⁶.

Τοῦτο καί μόνο ἀρκεῖ γιά νά καταδείξει τήν ἰσοτιμία τῆς ἔννοιας «δοῦλος» πρός τήν ἔννοια «βοηθητικό-ἐγώ», δηλαδή σύμφυτο πρός τήν ἀνθρώπινη σύσταση καί ἀγωγή.

Ἡ ἀναζήτηση, λοιπόν, ὄχι μόνον «ὀργάνων» ἀλλά κυρίως «κτημάτων», μέσων ἔμμεσης παραγωγῆς καί ἀμέσων ἀγαθῶν, ὅπως καί μόνιμης παροχῆς ὑπηρεσιῶν, ἡ ἀδήρητη, μέ ἄλλη ἔκφραση, ἐπιδίωξη τῆς πληρέστερης οἰκονομικῆς κάλυψης, κατευθύνθηκε ὅπως ἦταν ἐπόμενο, στήν ἐπινόηση ἀπό μέρος τοῦ ἀνθρώπου ὅσο τό δυνατό τελειότερων, ὑπό τήν ἔννοια τῆς μεγιστοποίησης τῆς δημιουργικότητας σέ σχέση πρός τήν ἀνάλογη μείωση τῆς αὐθορμησίας, βοηθητικῶν ἐγῶ. Τούτη ἡ ἀρχή ὑπῆρξε ἡ πυξίδα πού καθόρισε τήν παραπέρα πορεία καί τήν μορφή τῆς ἐξέλιξης ἑνός μονοσήμαντα πληχτικῶν πολιτισμοῦ πού ἀναπτύχθηκε σωρευτικά μέ τήν ἐπιστράτευση τῆς διάνοιας καί τῆς ὑπερτροφικῆς λογικῆς, ἔτσι πού δυσανάλογα νά γιγαντώσει μιὰ τεχνική²⁷, ἱκανή ὄχι μόνον νά ὑποκαταστήσει, ἀλλά καί νά ὑπερκεράσει τήν Φύση²⁸.

Τό ἀνικανοποίητο τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν αὐτοδημιουργία, γιά τήν δημιουργία τῶν ὁμοίων του, περιβλήθηκε μέ τό ντύμα τῆς ἀπελπισίας καί

24. Ἀριστοτέλης: Πολιτικά 1254a 15–18

25. Ἀριστοτέλης: Πολιτικά 1254a 6–8

26. Ἀριστοτέλης: Πολιτικά 1254a 1–2

27. Βλ. Κυριαζόπουλου: «Ἡ Καταγωγή τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος», Ἀθήνα 1965

28. Ἀριστοτέλης: Μηχανικά 847a 20 «τέχνη κρατοῦμεν ὧν φύσει νικώμεθα».

βρήκε διέξοδο στην «ποίηση».²⁹ Όταν ή σύζευξή του με τόν άνθρωπο απέβηκε άτελέσφορη γι' αυτόν τόν ίδιο, τότε συζεύχτηκε τήν Φύση. Καί μέ τήν γόνιμη τεχνική του παρήγαγε τό «αυτόματο». Γιατί:

«Ἡ γάρ τέχνη ἢ φύσει γίνεταί ἢ τύχει ἢ τῷ αὐτομάτῳ. Ἡ μέν οὖν τέχνη ἀρχή ἐν ἄλλῳ, ἡ δέ φύσις ἀρχή ἐν αὐτῷ, ἄνθρωπος γάρ ἄνθρωπον γεννᾷ, αἱ δέ λοιπαί αἰτίαι στερήσεις τοῦτον...»³⁰

Ἡ παρουσία λοιπόν τοῦ «αὐτομάτου» στέρησε τήν Φύση καί ἀπομάκρυνε τήν τεχνική ἀπό τόν άνθρωπο, τήν κατάστησε ἀπάνθρωπη. Κατάπαυσε τυπικά τήν «δουλεία» σάν ἀποτέλεσμα τούτης τῆς πρόθεσης μᾶλλον, παρά τῆς ἀνάπτυξης ἀνθρωπιστικῶν ἀντιλήψεων. Τό δίλημμα ὅμως ἐγκαταστάθηκε κρισιμώτερο τώρα μέ τήν παντοδύναμη παρουσία τῶν «αὐτομάτων».

Τί εἶναι ὅμως τά «αὐτόματα» πού σάν ἀπολιθωμένοι πολιτισμικοί τύποι κυκλώνουν τόν σύγχρονο ἄνθρωπο θέτοντάς τον ἀντιμέτωπο μέ ἕνα τρίτο πολέμιο, πέρα ἀπό ἐκεῖνο πού τοῦ ὀριοθετεῖ ἡ προσαρμογή στό φυσικό καί κοινωνικό περιβάλλον; Εἶναι ἕνας κίνδυνος γιά τόν ἄνθρωπο πού προκλήθηκε ἀπό τόν ίδιο τόν ἄνθρωπο. Ἀναφερόμαστε στά διάφορα «ὄργανα», τά ἐργαλεῖα καί τίς μηχανές, τά τυποποιημένα στοιχεῖα πού ἐμφανίστηκαν κυρίως μετά τόν 18ο αἰώνα καί ἔδωσαν διαφορετική διάσταση στά μηχανήματα πού χρησιμοποιοῦνταν μέχρι τότε.

Τά αὐτόματα, εἶναι «ζῶματα» καί ἴσως «ἀνθρωπόματα». Παράγωγα καί παραγωγά ἔργου καί ἐργασίας, γι' αὐτό καί ἡ λέξη ROBOT πού χρησιμοποιεῖται ὑποδηλώνει τήν ὑπηρετική των ἐργασιακή λειτουργικότητα³¹. Καί εἶναι πολυσήμαντη: Δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τό «αὐτόματο» πού ἀνάλογα πρὸς τήν χρησιμοποίησή του εἶναι ὠφέλιμο ἢ ζημιογόνο, δημιουργικό ἢ καταστροφικό. Τό μαχαίρι, γιά παράδειγμα εἶναι χρήσιμο ὄργανο, ταυτόχρονα ὅμως μεταβάλλεται σέ φονικό ὄπλο. Ἔτσι, ἐξυπηρετεῖ τό «αὐτόματο» διαφορετικούς σκοπούς. Ἐνα βιβλίο, τό ραδιόφωνο ἢ ἡ τηλεόραση μεταφέρει τόν στοχασμό. Τά πυροβόλα ὄπλα, ἡ ἀτομική βόμβα, τά τηλεκατευθυνόμενα βλήματα τόν ὀλεθρο καί τήν καταστροφή.

Τό πρόβλημα ἔχει καί μιά ἄλλη πτυχή: τό βιβλίο μιά καί τυπωθεῖ καί

29. Ἀριστοτέλης: Μετά τά Φυσικά 1032 14-15

30. Ἀριστοτέλης: Μετά τά Φυσικά 1070a 8-11

31. M o r e n o , J a c o b , L.: Who Shall Survive, ὄπ. παραπ. σελ. 599. Ἡ λέξη Robot χρησιμοποιήθηκε ἀπό τόν Πολωνό Carl Cjapek τό 1921 καί προέρχεται ἀπό τήν λέξη «Robota» πού στήν μητρική γλώσσα τοῦ συγγραφέα σημαίνει ἐργάζομαι. Πρβλ. W i n e r , N o u b e r t: «The Human Use of Human Beings» Sphere Books, London 1968 σελ. 22 S t e i n b u c h , K a r l: «Automat und Mensch - Kybernetische Tatsachen und Hypothesen» 1965 σελ. 362

κυκλοφορήσει περιέρχεται στά χέρια κάθε ενδιαφερόμενου, κάθε ανθρώπου, ἔτσι πού ἡ ζωή του ἐκτείνεται στήν αἰωνιότητα. Νά λοιπόν ὅτι τά «αὐτόματα» διαθέτουν μιά σχετική ἀθανασία. Καί ἐπί πλέον ἔχουν τήν εὐχέρεια τῆς ἐπ' ἄπειρον ἀναπαραγωγῆς. Εἶναι λοιπόν τελειότερα ἐγώ, πληρέστεροι «δοῦλοι».

Ἐρωτᾶται: Γιατί παρ' ὅλο πού μᾶς διευκολύνουν τά θεωροῦμε ἐπικίνδυνα; Ποῦ ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος ἐφ' ὅσον οἱ δυνάμεις μας δέν ἐξαρκοῦν νά κατορθώσουν ὅτι αὐτά ἐπιτυγχάνουν;

Ἦχι ἀπό αὐτόματο, αὐτό καθ' ἑαυτό. Ὁ ἄνθρωπος δέν φοβᾶται τό αὐτόματο, τήν μηχανή. Φοβᾶται μή αὐτοματοποιηθῇ ὁ ἴδιος, μήν τύχει καί μηχανοποιηθῇ.

Τά «αὐτόματα» σάν μηχανικά βοηθητικά ἐγώ δέν διαθέτουν αὐθορμησία καί ἔχουν ἀνεπτυγμένη δημιουργικότητα, ἀσύγκριτα μεγαλύτερη ἀπό τήν ἀνθρώπινη (ὅπως ὁ ἠλεκτρονικός ὑπολογιστής). Ἄλλά ὁ ἄνθρωπος ἀντί νά μεταβιβάσει τίς μηχανικές του λειτουργίες στίς μηχανές καί νά ἀπαλύνει ἔτσι τό βάρος πού αἶρει ἡ συνείδησή του, ὥστε νά τήν συγκεντρώσει στήν ἀνάπτυξη τῆς ἀτομικά δικῆς του δημιουργικότητας, συνηθίζει στήν «νωθρότητα», δέν ἐλευθερώνει ὅπως ἀναφέρεται ἀρχικά οὔτε τήν φρόνηση, μήτε τήν ἐπιστήμη. Μάλιστα, ἀντί νά ἀναπτύξει τήν δημιουργικότητά του, τήν ἐξασθενίζει. Καί τοῦτο γιατί ὁ μεγαλύτερος πολέμιος τῆς δημιουργικότητας εἶναι ἡ ἐπανάληψη, ἡ συνήθεια. Ὁ μεγαλύτερος λοιπόν φόβος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἐνδοιασμός του γιά μιά ἐξουθενωτική συνήθεια – πού ἐμεῖς θά ὀνομάσουμε ἀλλοτριώση – καί πού προέρχεται ἀπό τήν μηχανοποίηση καί τό αὐτόματο.

Τό δίλημμα τοῦ σύγχρονου, κατά συνέπεια, ἀνθρώπου εἶναι, ἐάν τελικά θά ἐπιλέξει τήν ὁδό τῆς ἐπιτυχίας του σάν δημιουργικό ὄν ἢ ἂν θά ἀκολουθήσει τήν πεπατημένη καί τυποποιούμενος θά μεταβληθῇ σέ μηχανή.

Ἡ ἀποτύπωση τῶν καθημερινῶν βιωμάτων μας αὐτό τόν φόβο ἐνισχύει. Ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνο παραιτεῖται τῆς ἐλευθερίας του νά «φιλοσοφεῖ» καί νά «πολιτεύεται» παρωθούμενος ἀπό τήν καλόβολη τυραννία τῆς μηχανικῆς κατανάλωσης καί τῆς κατανάλωσης μηχανῶν, ἀλλά μεταβάλλεται σέ ἄθυρμα μιᾶς εὐρύτερης μηχανῆς, ὅπως ἔχει μεταστρέψει τήν κοινωνία του. Σέ ἐπέκταση, ἡ «τέχνη» ἐπιβάλλεται καί στήν «πολιτική» καί ὁ «τεχνίτης» – δηλαδή ὁ τεχνοκράτης-ὑποτάσσει τόν πολιτικό. Ἦχι μονάχα δέν τηρεῖται ὁ ἀφορισμός κατά τόν ὁποῖο:

«οἱ τεχνῖται πάντες δημόσιοι ἔσονται καί μή πλήρωμα τι παρέξονται τῆς πόλεως»³²,

32. Ἀριστοτέλης: Πολιτικά 1267b16-17

ἀλλά συμβαίνει τό ἐνάντιο: τά «πολλά... ἔμψυχα μέρη τῆς κτήσεως»³³ τῆς πολιτείας μεταλάσσονται σέ κτήτορες. Ἡ πολιτεία γίνεται κτῆμα τοῦ κτήματός της, ὑποτάσσεται στήν ἀνελέητη μηχανή τῆς τεχνο-γραφειοκρατίας. Καί ἡ πολιτική ὑποδουλώνεται σέ «δούλους δημόσιους» ἐξανδραποδίζεται στά ἀνδράποδά της. Κύπτει, μέ ἄλλη ἔκφραση κι' αὐτή στά βοηθητικά της ἐγώ.

Ἔτσι, ὅλα μοιάζουν σάν «ὁ ἄνθρωπος, τό σοφόν, (αὐτό) ζῶον»³⁴ νά ἀναδεικνύεται ἄσοφος, ὥστε νά ἐπιχαίρει μέ τήν αὐτοϊκανοποίηση ὅτι κατάργησε τήν δουλεία γιά μερικούς ἐνῶ τήν ἔχει ἐπιβάλλει σέ ὅλους.

Ἡ ἀποφυγή ὅμως τῆς ὀλοκληρωτικῆς δουλείας εἶναι δυνατό νά ἐπιτευχθῆ μόνο μέ τήν ἐπιστήμη. Καί ἡ ἐπιστήμη αὐτή, σάν μεθοδική γνώση ἡ ὁποία ἔχει σάν κύριο ἀντικείμενο τήν ἀπολύτρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό «αὐτόματο», ἀπό τίς μηχανές, ἀπό τά τυποποιημένα καί πάγια πλεόν πολιτειακά ὄργανα, λαμβάνει δύο κύριες μορφές. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ *κοινωνιομετρία*³⁵ καί ἡ δεύτερη ἡ *κυβερνητική*³⁶. Ἀμφότερες ἐμποτίζονται ἀπό τήν φιλοδοξία γιά τόν προσήκοντα χειρισμό τῶν «αὐτομάτων», τῶν ἄψυχων βοηθητικῶν ἐγῶ, τῶν ἄψυχων δηλαδή δούλων. Καί γιά ἀμφότερες ἔχει προλαλήσει ὁ Ἄριστοτέλης:

*«Αἰ μέν τοιαῦται πᾶσαι δουλικαί ἐπιστήμαι εἰσί, δεσποτική δ' ἐπιστήμη ἐστί ἡ χρηστική δούλων»*³⁷.

Καί αὐτό γιατί:

*«ὁ δεσπότης οὐκ ἐκ τῶ κτᾶσθαι τούς δούλους, ἀλλά ἐν τῶ χρῆσθαι τούς δούλους»*³⁸.

Τό περιεχόμενο τούτης τῆς ὄχι ἠθικά, ἀλλά τεχνικά πρωταρχικῆς ἐπιστήμης, *δεσποτική ἢ χρηστική* θά προτείναμε νά ὀνομαστεῖ κατά τήν Ἄριστοτελική ρῆση καί τιμητικά στό φιλόσοφο καί ἐπιστήμονα πού προεξάρχει³⁹, μιά καί οἱ δύο ὅροι πού σήμερα κρατοῦν, δέν μᾶς φαίνονται δόκιμοι,

33. Ἄριστοτέλης: Πολιτικά 1328a 36. Πρβλ. Οἰκονομικῶν 1345d 29

34. Ἄριστοτέλης: Περὶ Κόσμου 392b19

35. Ἡ ὀρολογία εἶναι τοῦ Moreno. Πρβλ. Gurvitch, Georges: «Microsociologie et sociométrie» σέ Cahiers Internationaux de Sociologie, τ. II 1947, ἀρ. 3 σελ. 24-67 καί σέ Vocation actuelle de la Sociologie, P.U.F., τομ. Paris 1968 σελ. 249 καί σύν.

36. Ἡ ὀρολογία ἀνήκει στόν Norbert Wiener βλ. τοῦ ἴδιου: «Cybernetics or Control, and communication in the Animal and the Machine», ἐκδ. Wiley, New York 1948 σελ. 15 Πρβλ. Frank, Helmer: «Kybernetik und Philosophie» Berlin 1969 σελ. 30-31

37. Ἄριστοτέλης: Πολιτικά, 1255b32

38. Ἄριστοτέλης: Πολιτικά, ὅπ. παραπ. 33

39. Dante: Inferno, IV 131. «Vidi l' maestro di color che sano seder tra filosofica famiglia Tutti l' ammiran, tutti onor gli anno».

ἀφοῦ προέρχονται ἀπό τήν σύγκριση τῆς ἑλληνικῆς καί προκαλοῦν σύγκριση⁴⁰ σ' αὐτή – ἀναφέρεται βέβαια στήν ἐλευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου-δεσπότη ἀπό τήν δεσποτεία τῆς μηχανῆς καί ἔχει προδιαγραφεῖ σαφέστατα στό:

«τῖνι δεῖ τρόπον χρῆσθαι δούλους, καί διότι βέλτιον πᾶσι τοῖς δούλοις ἄθλον προκεῖσθαι τήν ἐλευθερίαν...»⁴¹

Ἄλλά τήν προκείμενη ἐπιστημονική πειθαρχία δέν παραλείπει καί μεθοδολογικά νά καθορίσει κατά ξέχωρο καί ἐπιγραμματικό τρόπο ὁ Ἄριστοτέλης:

«ἄ γάρ δοῦλον ἐπίστασθαι δεῖ ποιεῖν, ἐκεῖνον δεῖ ταῦτα ἐπίστασθαι ἐπιτάττειν...»⁴²

---

40. Ἡ τρέχουσα ὁρολογία ἔχει προέλθει ἀπό τήν Πλατωνική ρήση: «... Ἐγώ σοι μείζονα ταύτης ἐρῶ, τήν κυβερνητικήν, ἥ οὐ μόνον τάς ψυχάς σώζει, ἀλλά καί τά σώματα καί τά χρήματα, ἐκ τῶν ἐσχάτων κινδύνων, ὡσπερ ἡ ῥητορική...» Βλ. Γοργίας: 511 D.

41. Ἄριστοτέλης: Πολιτικά 1330a 33-34

42. Ἄριστοτέλης: Πολιτικά 1255b 34-35